

ПЕТРОВ В. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри господарського права і процесу,
голова Господарського суду Одеської області, суддя

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ
ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРИМУС ДО ВИКОНАННЯ
ОБОВ'ЯЗКУ У НАТУРІ**

Серед способів захисту порушеного права та інтересу ч. 2 ст. 16 ЦК України передбачає примусове виконання обов'язку в натурі. Аналогічні положення передбачені у ГК України, зокрема, у положеннях ч. 2 ст. 20 вказаного Кодексу. Крім того, наприклад, у ст. 203 ГК передбачається, що сплата штрафних санкцій за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання не звільняє боржника від виконання зобов'язання в натурі.

Підхід щодо виконання обов'язку у натурі є традиційним для країн континентального права, зокрема й України, та навіть таким, стосовно доцільності застосування якого не існує якої-небудь ґрунтовної дискусії. Хоча зміст відповідних положень втрачає таку очевидність, якщо врахувати положення англо-американського права, де такий принцип не діє. Зокрема, Цвайгерт та Кетц відзначають концепції «неприпустимості рабства», «сумнівної якості примусових робіт», «неможливості перевірки відповідності способу надання послуг» тощо (Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в области частного права. — М., 1998. — Т. 2. — С. 214.), що пояснюють більшу справедливість такого способу захисту як стягнення збитків.

Примус до виконання обов'язку у натурі сприймається в країнах континентального права як певне продовження сили зобов'язання, як такого, реального виконання зобов'язання. Це призводить до виникнення низки проблем, серед яких, наприклад, виділяється проблема співвіднесення способу захисту із способом виконання відповідного рішення суду.

При прийнятті судового рішення про присудження до виконання обов'язку у натурі суд може зіштовхнутися із юридичною чи фактичною неможливістю виконання цього обов'язку, враховуючи, зокрема, положення Закону України «Про виконавче провадження» чи обставини справи.

Звичайно, проблема лежить й у площині принципу диспозитивності сторін у господарському чи цивільному процесі — у випадку, якщо сторона вимагає такий спосіб захисту, який неможливо ефективно виконати у зв'язку із прогалинами законодавства про виконавче провадження

чи збереженням елементів волевиявлення боржника на таке виконання, суд не може втручатися у компетенцію суб'єкта господарювання та відмовляти у захисті порушеного права обраним позивачем способом.

Але випадки об'єктивної неможливості виконання не можуть не враховуватися судом. Адже у супротивному випадку рішення суду не лише було б пустопорожнім, чим знецінювався б принцип права особи на справедливий суд, але й прямо порушувалися б положення закону.

Примус до виконання обов'язку у натурі не може бути покладено в основу судового рішення у разі, якщо його не можна виконати з незалежних від боржника причин.

Зокрема, як зазначає В. Д. Андрійцьо, у випадку втрати боржником ліцензії на проведення робіт або надання передбачених договором послуг «неможливе винесення судового рішення про зобов'язання боржника виконати певні роботи або надати послуги навіть у тому випадку, коли на боржника обов'язок виконати роботи або надати послуги покладений законодавством», адже «застосування такого способу захисту цивільних прав як примусове виконання обов'язку в натурі неможливе, якщо боржник з незалежних від нього причин втрачає можливість виконання таких робіт або надання послуг» (Андрійцьо В. Д. Примусове виконання обов'язку у натурі в зобов'язаннях з виконання робіт та надання послуг // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — С. 70–74 — С. 74).

Але у цьому разі існує проблема виявлення обставин, що унеможливають зобов'язання загалом у зв'язку із неможливістю виконання. Так, названа В. Д. Андрійцьо обставина існування «незалежних від боржника причин», коли він «втрачає можливість виконання зобов'язання», не може бути кваліфікована як припинення виконання без вирішення питання про припинення зобов'язання загалом.

У цьому разі, як видається, необхідно розмежовувати обов'язок, що існував під час дії зобов'язання, та обов'язок, неможливість виконання якого виникло вже після прострочення виконання зобов'язання. Якщо у підрядника в обговорюваному прикладі була відсутня ліцензія на момент укладення договору, то такий правочин є недійсним у силу статей 227 ЦК та 207 ГК, а зобов'язання не виникло як таке. При цьому у підрядника виникає зобов'язання з відшкодування моральної шкоди як позадоговірною зобов'язання, якщо він ввів другу сторону в оману щодо свого права на вчинення такого правочину. Але у випадку, коли неможливість виконання виникла вже після прострочення виконання, таке зобов'язання має визнаватися саме таким, що не припинилося, хоча не може бути примусово виконане, а тому не може бути застосований такий спосіб захисту, як примус до виконання обов'язку у натурі. Не випадково у ч. 7 ст. 180 ГК зазначається, що закінчення строку дії

господарського договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, що мало місце під час дії договору.

Випадки припинення зобов'язання у зв'язку з неможливістю виконання передбачені ст. 158 КТМ, відповідно до якої договір морського перевезення вантажу припиняється без заяви однієї зі сторін про припинення договору (зобов'язання) і без обов'язку відшкодування збитків, заподіяних припиненням зобов'язання, якщо після укладення договору і до виходу судна з місця навантаження внаслідок обставин, незалежних від сторін, настануть такі випадки: 1) судно загине або буде захоплене силоміць; 2) судно буде визнано непридатним до плавання; 3) загине вантаж, що являє собою індивідуально визначену річ; 4) загине вантаж, що являє собою речі, визначені родовими ознаками, після здачі його для навантаження, а відправник не встигне здати інший вантаж замість загиблого. З перелічених підстав договір морського перевезення припиняється і під час рейсу. При цьому слід враховувати, що спеціальні правила ст. 158 КТМ не ставлять припинення зобов'язань за обставин, зазначених у цій статті, у залежність від наявності чи відсутності вини перевізника, відправника вантажу чи третіх осіб.

Припинення зобов'язань унаслідок неможливості виконання незалежно від вини однієї з сторін у настанні обставин, що обумовили неможливість виконання передбачено також й спеціальними правилами п. 1 і п. 6 ч. 1 ст. 1044 ЦК України, ч. 1 ст. 593 ЦК України та ст. 28 Закону України «Про заставу», а також ч. 2 ст. 36 Закону України «Про оренду державного і комунального майна».

У цьому контексті суперечливими та такими, з якими жодним чином не можна погодитися, виглядають думки навіть відомих правознавців. Наприклад, В. М. Коссак зазначає: «Водночас у юридичній практиці відомі випадки, коли сторона в зобов'язанні, яке базується на договорі, не може виконати свій обов'язок у натурі з власної вини. Наприклад, продавець уклав договір купівлі-продажу з двома особами щодо однієї і тієї самої речі, визначеної індивідуальними ознаками. Оскільки річ передана третій особі, за правилами віндикації у добросовісного набувача її витребувати згідно з новим Цивільним кодексом неможливо (ст. 620 ЦК). Покупець може лише відмовитися від договору. На мою думку, у коментованому випадку має йтися не про відмову від договору, а про припинення зобов'язання внаслідок неможливості його виконання з вини боржника. У цьому разі правовим наслідком повинно бути право кредитора на відшкодування завданих збитків (Коссак В. М. Проблеми припинення зобов'язань у Цивільному Кодексі України // <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2007/69-56-32.pdf>).

Разом з тим не можна вимагати стягнення збитків за зобов'язанням, яке припинилося — «ніщо не породжує щось». Тим паче, що у даному

випадку припинення зобов'язання не може кваліфікуватися як таке, адже неможливість виконання тут залежить від однієї сторони, а у положеннях ст. 607 ЦК та у ст. 205 ГК неможливість виконання пов'язане із «обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає».

Таким чином, питання про застосування примусу до виконання обов'язку у натурі має вирішуватися у контексті принципу диспозитивності сторін, але враховуючи обставини об'єктивної неможливості виконання.

ЛІПСЬКА О. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри господарського права і процесу,
провідний юрист юридичного відділу

ДО ПИТАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В МЕХАНІЗМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

Реалізація інноваційних проектів сьогодні об'єктивно ускладнена в силу не лише великої кількості законодавчих актів, але й низькою якістю законодавчого матеріалу, коли правові норми відповідних законів є декларативними, оскільки не враховують реальні пріоритети та фінансові можливості держави.

Відсутність фактично сформованих державно — приватних інноваційних відносини заважає підприємницькій ініціативі та характеризується відсутністю інноваційних процесів «знизу» «верх». Між тим, в західній теорії інновацій останні ототожнюються із підприємництвом. У цьому ракурсі українське законодавство не відповідає міжнародним стандартам.

Тема державно — приватного партнерства в господарсько — правовому механізмі реалізації інноваційних проектів є досить актуальною, адже інновації як основа інноваційного проекту, є результатом досліджень та розробок, основна частка яких сконцентрована в державному секторі (академічної і вузівської науки). При цьому, даний сектор не пристосований для здійснення інноваційної діяльності, адже, по — перше, є некомерційною сферою господарювання, по — друге, не має необхідних фінансових та інфраструктурних ресурсів, по — третє, не має стимулів та механізмів впровадження та подальшої реалізації інновацій. Існуючий стан речей потребує від держави, з одного боку, збереження та реалізації свого наукового та інноваційного потенціалу, а з іншого, — забезпечення мотивації та активізації інноваційних відносин